

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΝ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚῃ ΣΧΟΛῃ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

**ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΙΝ:
ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟΝ**

(Σελίδες 177 — 192)

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΙΝ : ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟΝ

Ἐὰν ὑπάρχη περίπτωσις νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀνθρωπίνη ὑπόστασις ὡς τι πέρα τοῦ βιολογικοῦ, τότε δέον ἀπαραιτήτως νὰ καταφύγῃ τις εἰς διάκρισιν μεταξύ τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ προσώπου, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζουν ἐκείνην πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ὑπαρξιακοῦ. Ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν δυνάμεθα ἐν προκειμένῳ ν' ἀκολουθήσωμεν συνίσταται εἰς τὴν διαδοχικὴν συνάρτησιν τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἀρχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως παραμένει ἡ «ἐπίσκεψις ὀνομάτων» ἤτοι ἡ ἐξακρίβωσις τῶν διαφόρων σημασιῶν τὰς ὁποίας δύναται νὰ προσλάβῃ μία ἐννοια, θὰ ἐλέγομεν ὅτι ὁ ὅρος ἄτομον ἀναφέρεται εἰς μίαν φυσικὴν ἢ βιολογικὴν, ἤτοι εἰς μίαν καθαρῶς ὕλικὴν ἢ ὀργανικὴν, καί, τέλος, εἰς μίαν ψυχολογικὴν ἢ, ἔστω, νομικὴν πραγματικότητα (ἐντασσομένην εἰς ἄλλην τινὰ γενικωτέραν πλαισιῶσιν πραγματικότητα ἀναφορᾶς, πρὸς τὴν ὁποίαν ὅμως ἀδυνατοῦμεν ὅπως τὴν ταυτίσωμεν) ἣτις λογίζεται ὡς τὸ ὀριακὸν ἐκεῖνο δεδομένον τὸ προκῦπτον ἐκ τινος κατατημητικῆς διαδικασίας, καὶ τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν περαιτέρω κατὰ τμησιν ἐπιδέχεται οὐχὶ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ συνεπαγομένην. Βεβαίως, ἡ ἀρχαία ἀτομοκρατικὴ κοσμολογία οὕτω ἐθεώρει τὰ ἄτομα τῆς ὕλης, καίτοι ἡ σύγχρονος φυσικὴ χωρεῖ εἰς ὅλον ἐπεραιτέρω κατὰ βάθος ἀνάλυσιν τῶν πρώτων στοιχειωδῶν συστατικῶν τοῦ ὕλικου κόσμου (μόριον, ἄτομον, ἠλεκτρόνιον, ἰόν κ.ο.κ.).

Ἄν ὅμως τοῦτο εἶναι νοητὸν προκειμένου περὶ τῆς ὕλης, παραμένει ὄχι μόνον ἀνέφικτον, ἀλλὰ καὶ ἀδιανόητον, προκειμένου περὶ συνόλων συγκεκριημένων, λαμβανομένων ὡς ἀποτελούντων ἐνιαίαν συνάρτησιν. Οὕτω, ὡς ἄτομον νοεῖται μία ὀργανικὴ, φυσιολογικὴ καὶ ψυχολογικὴ ὑπαρξις ἡ ὁποία οὐδεμίαν περαιτέρω (ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐξ ἧς προῆλθεν) κατὰ τμησιν ἐπιδέχεται. Ὡσαύτως, ἀπὸ ἀπόψεως λογικῆς, τὸ ἄτομον θεωρεῖται ὡς ἐν συγκεκριμένον ὄν, τὸ ὁποῖον περιέχεται ἐντὸς τοῦ πλάτους εἶδους τινὸς ὑπαγομένου, μετὰ τὴν σειρὰν του, ὑπὸ γένος τι κ.ο.κ. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ σχετικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐννοίας τῆς βιολογικῆς ἐξατομικευθείσης μονάδος ὑπὸ τοῦ Jean Rostand διὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἀνθρώπινον κυρίως ἄτομον διαφέρει ὅλων τῶν ἄλλων δυνατῶν βιολογικῶν ἐξατομικεύσεων καθ' ὃ μέτρον συνιστᾷ μίαν πρω-

τότυπον ἐκάστοτε συνένωσιν κοινῶν στοιχείων. Εἰς τὴν συνένωσιν αὐτὴν ἀκριβῶς συνίσταται καὶ ἡ οὐσιώδης πρωτοτυπία τοῦ ἀνθρωπίνου ἀτόμου. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, συμβαίνει ἐνταῦθα ὅ,τι περιπου παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς μουσικῆς δημιουργίας ἔνθα, τῇ βοήθειᾳ τῶν φθόγγων μιᾶς δεδομένης μουσικῆς κλίμακος, εἶναι δυνατόν, διὰ τῆς καταλλήλου συνδυαστικῆς ἀναδομήσεως τῆς σειρᾶς τῶν φθόγγων τούτων, νὰ προκύψουν ὅλαι αἱ δυναταὶ μελωδίαί. Κατὰ παρόμοιον τρόπον, διὰ τῆς ἐπιλογῆς καὶ τῆς συνθέσεως ὀρισμένου τύπου γονιδίων, ἐξασφαλίζεται ἡ δυνατότης μιᾶς ἀδιακόπου ἀνανεωτικῆς ἀλλαγῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἀνθρωπότητος καθόλου νοουμένης, εἰς τρόπον ὥστε τὸ νέον νὰ δημιουργῆται χάρις εἰς τὸ παλαιόν¹. Καθίσταται λοιπὸν προφανές ὅτι, ἀπὸ βιολογικῆς ἤδη ἀπόψεως, ἰσχύει διὰ τὰ παντοῖα εἶδη ποιὰ τις ἀρχὴ ἐξατομικεύσεως ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἰσχύη καὶ διὰ τὴν ἀνόργανον ὕλην, ἰσχύει ὅμως ἔτι περισσότερο ἀπὸ ἀπόψεως ψυχολογικῆς εὐθύς ὡς νοήσωμεν αὐτὴν ὡς ἀφορῶσαν εἰς ὅ,τι συντελεῖται ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ συνειδησιακοῦ διαφορισμοῦ τῶν ὄντων. Συμβαίνει συνεπῶς ἐνταῦθα ὅ,τι χαρακτηρίζει τὸ ἄτομον ἐπὶ ἐπιπέδου ἀνοργάνου δομήσεως νὰ μὴ ἔχη κῦρος ἐπὶ ἐπιπέδου βιολογικῆς ὀργανικῆς συγκροτήσεως, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐπὶ ἐπιπέδου ψυχολογικῆς ὀργανώσεως. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι, ἀπὸ ψυχολογικῆς τοῦλάχιστον σκοπιᾶς, τὸ ἄτομον εἶναι σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ταυτόσημον πρὸς τὸ πρόσωπον (νοούμενον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς του ὡς ἀπόδειξιν τῆς συνειδητῆς ὑπάρξεως) καθ' ὃ μέτρον ἀφ' ἑνὸς μὲν διατελεῖ διακεκριμένον ὡς πρὸς πᾶν ἄλλο ἄτομον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντιπαραβάλλεται πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἄλλων ἀτόμων τῶν συγκροτούντων μίαν κοινότητα, ἐν κοινωνικὸν σύνολον λαμβανόμενον ἀπροσώπως ὡς κρατικὴν ἀρχὴν ἐναντι τῆς ὁποίας τὸ ἄτομον ἀσκεῖ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τὰ ὁποῖα στηρίζουν αὐτὴν ταύτην τὴν αὐτοδυναμίαν του. Ἡ διαχωριστικὴ μεταξὺ ἀτόμου καὶ προσώπου γραμμὴ διέρχεται, κατὰ ταῦτα, ἐκ τοῦ σημείου τὸ ὁποῖον ὀρίζει τὴν συνείδησιν. Ἐπὶ συνειδησιακοῦ δηλαδὴ πεδίου τὸ πρόσωπον ἀποτελεῖ σχεδὸν μίαν ὑπαρξιακὴν στήριξιν τοῦ ἀτόμου καθ' ὃ μέτρον αἱ δύο ἔννοιαι συμφύρονται.

Ἐπὶ πεδίου ὅμως διαφορετικοῦ θὰ ἦτο ἐπίσης δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀτόμου ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου καθ' ὃ μέτρον ἡ ἴδια νοεῖται ὡς προσδιορίζουσα τὸ ἀνθρώπινον ὄν θεωρούμενον ὡς πρὸς τὴν περιχαράκωσίν του ἐντὸς τῶν αὐστηρῶς βιολογικῶν αὐτοῦ ὀρίων, μέχρι βαθμοῦ καθ' ὃν ἐκδηλοῦνται ὀρισμένα ἐχθρικὰ αὐτοῦ διαθέσεις ἐναντι τῶν

1. Πρ. J. Rostand, *Science fausse et sciences fausses*, σ. 192. Πβ. καὶ Ε. Μουτσοπούλου, Ἡ παλαιώσις καὶ τὸ πρόβλημα τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1963, σ.σ. 400 κ. ἐξ.

ἄλλων ἀνθρωπίνων ὄντων εἴτε καθ' ἕκαστον κεχωρισμένως εἴτε ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν λαμβανόμενων. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ταύτης βεβαίως εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι αἱ δύο ἔννοιαι, ἄτομον καὶ πρόσωπον, θὰ νοηθοῦν ὡς συνδεόμεναι διὰ τινος λογικῆς σχέσεως προτερότητος καὶ ὑστερότητος, ἐκφραζομένης μέσῳ μιᾶς ἠθικῆς ἀξιώσεως ἢ ὁποῖα δύναται νὰ ἔχῃ καὶ τὴν χροιάν μιᾶς ἀξιώσεως αὐθεντικῶς ὑπαρξιακῆς. Πρόκειται περὶ τῆς ἀξιώσεως μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ κλειστοῦ κόσμου τῆς ἀτομικότητος εἰς τὸν ἀνοικτὸν κόσμον τῆς προσωπικότητος, ἀπὸ τοῦ ἐγὼ εἰς τὴν συνάρτησιν ἐγὼ — σύ, τοῦ «σύ» ἐν προκειμένῳ ἔχοντος τὴν δυνατότητα νὰ περιλάβῃ εἴτε μοναδικόν τι ἀνθρώπιον ὄν ἐν τῷ ὁποίῳ ἢ ἐν λόγῳ συνάρτησις ἐξαντικειμενίζεται, εἴτε καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ὁλόκληρον, μὲ τὸ αὐτὸ βεβαίως ἀποτέλεσμα. Ὁρθῶς ὁ Edouard Le Roy, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀτομικότης ἢ ὁποῖα διαχωρίζει καὶ ἀντιθέτει εἶναι ὡσάν μία δύναμις ἢ ὁποῖα ὑφίσταται ἐντὸς ἡμῶν καὶ ἡ ὁποῖα κατ' οὐσίαν ἐνεργεῖ ὡς ἀνασταλτικὴ καὶ περιοριστικὴ τῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος ὅπερ εἶναι ἀντίφασις ἐν τοῖς ὅροις νὰ νοῆται ὡς αὐτοπεριοριζόμενον. Ἐὰν τὸ πνεῦμα τείνει νὰ διαχυθῇ, καὶ ἐὰν ἡ συνειδησις εἶναι ἡ ἐκφρασις τοῦ οὕτω ὀριζομένου πνεύματος, τότε πᾶς περιορισμὸς τῆς συνειδήσεως θὰ ᾔτο αὐτοπεριορισμὸς ἐκεῖνου, ὅπερ ἄτοπον. Συνεπῶς, ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἐγωϊστικῆς ἢ καὶ ἐγωπαθοῦς ἀτομικότητος εἰς τὴν ἀνοικτὴν προσωπικότητα καθίσταται ἐν εἶδος ὑπαρξιακῆς ἐπιταγῆς ἢ ὁποῖα ἐμφανίζεται συχνάκις ὡς οὐσιαστικὸν ἠθικὸν καθῆκον. Ἐν τῇ αὐτῇ προοπτικῇ ὁ αὐθεντικὸς τύπος τῆς ὑπαρξιακῆς, ὅσον καὶ τῆς ἠθικῆς, σχέσεως τοῦ προσώπου πρὸς τὸ σύνολον προσώπων θὰ ἡδύνατο νὰ λάβῃ μίαν συγκεκριμένην μορφήν αἰτήματος ἠθικοῦ, ὡς λ.χ. «πάντες συμπυκνοῦνται εἰς ἓνα, εἰς δὲ διαχέεται ἐντὸς πάντων»². Ἡ μυστικιστικὴ αὕτη θέσις, ὡς μεταφέρεται ἐπὶ ἐπιπέδου πανθειστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἀνθρωπότητος, δίδει καὶ τὸ μέτρον κατὰ τὸ ὁποῖον καθίσταται ἐφικτὴ μία κριτικὴ ἀξιολόγησις τῶν προεκτάσεων, ὄντολογικῶν, ἠθικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν, τοῦ ἀτομικισμοῦ.

Ἀφοῦ ὠρίσαμεν τὸ ἄτομον ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόσωπον, θὰ χωρήσωμεν εἰς τὴν ἀντίστροφον διαδικασίαν, προσπαθοῦντες ὅπως τὸ πρόσωπον ὀρίσωμεν μέσῳ τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἐτυμολογία θὰ παίξῃ καὶ ἐνταῦθα σημαντικὸν μέρος. Διὰ τοῦ ὄρου πρόσωπον ἐδηλώθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὅ,τι δήποτε, ἀφορῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον κυρίως, ἀποτελεῖ τὴν προσθίαν καὶ χαρακτηριστικωτέραν, ἀπὸ πλευρᾶς ὑπαρξιακῆς, ὅψιν τῆς μορφῆς του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι ἀποτελεῖ τὰ νῶτα αὐτοῦ³. Οἱ Λατίνοι, δι' ἄλλους λόγους, συνέδεσαν τὸ πρόσωπον πρὸς τὴν θεατρικὴν προσωπίδα, ἀφοῦ διὰ τοῦ ὄρου ἐδήλωσαν, κατὰ

2. Πβ. E. Le Roy, *Essai d'une philosophie premiere*, σ. 865.

3. Πβ. J. B. Hofmann, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München, Oldenbourg, 1966, s.v. ὤψ, σ. 432.

συνεκδοχήν, επέκτασιν καὶ ἀφαίρεσιν, τὸ πρόσωπον τοῦ δράματος, τὸν δραματικὸν ρόλον, τὴν δραματικὴν λειτουργίαν, τέλος δὲ τὴν προσωπικότητα, ἐν συνδυασμῶ πρὸς πολλὰς ἄλλας ἐκδοχὰς ⁴. Διὰ τὴν ἐκτιμηθῆ ἢ ἀντιστοιχία αὕτη ἀρκεῖ νὰ γίνῃ ἀναφορὰ εἰς τὴν σπουδαιότητα τῆς προσωπίδος τῆς ὁποίας τὴν ἀρχικὴν σημασίαν καταδεικνύει ἡ σημασία ἣν ἀποδίδου εἰς αὐτὴν αἱ σύγχρονοι πρωτόγονοι κοινωνία ἔπου ἢ προσωπὸς λαμβάνεται ὡς παρέχουσα ὄχι μόνον τὴν εὐκαιρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν εἰς τὸν συγκεκριμένον ἄνθρωπον ὅστις ποιεῖται λατρευτικὴν καὶ μαγικὴν αὐτῆς χρῆσιν, νὰ μεταβάλλῃ προσωπικότητα εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ταυτισθῆ ὄχι μόνον ὀνομαστικῶς, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς, ὑπαρξιακῶς, πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς προσωπίδος δηλούμενον ⁵. Ἡ μυθικὴ νοοτροπία εὐνοεῖ τὴν τοιαύτην κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιφάσεως, ὡς καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, ὡς τὰς ἐννοεῖ ἡ ἡμετέρα λογικὴ παράδοσις ⁶. Τὴν τοιαύτην θέσιν ἐνισχύει καὶ ἡ ἄποψις τοῦ C. G. Jung, καθ' ἣν τὸ πρόσωπον ἄλλο δὲν εἶναι ἢ τὸ ἐγὼ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ καθ' ἣν τοῦτο εἶναι συμπληρωματικὸν τοῦ animus ἢ τυγχάνῃ θηλυκόν, τῆς anima ἢ τυγχάνῃ ἀρσενικόν ⁷. Τοῦτο ἀκριβῶς ὀρίζει καὶ τὸν ἁλλοιωτικὸν ρόλον τὸν ὁποῖον ὁ Jung ἀναγνωρίζει εἰς τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον οὕτω καθίσταται τρόπον τινὰ πραγματικὸν προσωπειακὸν πλέγμα.

Ὡς προσωπεῖον δύναται νὰ νοηθῆ, κατ' ἐπέκτασιν τοῦ ἀνωτέρω γενομένου δεκτοῦ πραγματολογικοῦ ὀρισμοῦ, ὁ ὑπὸ τοῦ ἀτόμου, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ διαβιώσεως, διαδραματιζόμενος ρόλος, ἦτοι ἀκριβῶς τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον τὸ ἄτομον ὑποδύεται κατὰ τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὰ ἄλλα ἄτομα, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπικαλύπτει (ἢ ὄχι καὶ ἀποκρύπτει) τὸ ἀληθινόν, τὸ αὐθεντικόν, θὰ ἐλέγομεν, πρόσωπον. Κατὰ ταῦτα, ὡς προσωπεῖον θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ δεχθῶμεν μίαν ἀποκρυσταλλωθεῖσαν, ἢ καὶ γενετικῶς σχηματισθεῖσαν, συμφώνως πρὸς δυναμικὰς ὤσεις ἀσκουμένας ἀναλόγως διυποκειμενικῶν δομῶν, μορφήν τῶν σχέσεων τοῦ προσώπου πρὸς τοὺς ἄλλους ⁸.

4. Πβ. A. Walde (— J. B. Hofmann), *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, τ. 2., Heidelberg, Winter, 1954, s.v. *persona*. Κατὰ τὸν E. Littré, *Dict. l. fr.*, νέα ἐκδ., Paris, Hachette, 1962, s.v. *personne*, ἢ *persona* δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ *personare*.

5. Πβ. L. Lévy-Bruhl, *Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive*, νέα ἐκδ., Paris, P.U.F., 1963, σσ. 124 κ. ἐξ. H. Deschamps, *Les religions de l'Afrique noire*, Paris, P.U.F., 1965, σσ. 55-56.

6. Πβ. L. Lévy-Bruhl, *La mentalité primitive*, 11η ἐκδ., Paris, P.U.F., 1966, σσ. 17 κ. ἐξ.

7. C. G. Jung, *Die Beziehung zwischen dem Ich und dem Unbewussten*, Zurich, Rascher, 1935.

8. Πβ. K. Χριστοδούλου. Πασκαλικὸς ἐγωκεντρισμὸς καὶ σαρκική «κόλασις», Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, τ. 21, 1970-71, σσ. 220-250, ἰδίᾳ σσ. 237 κ. ἐξ.

Οὕτω, καὶ μέχρις ἑνὸς ὀρισμένου σημείου, ἡ ὑπὸ τοῦ ὄρου προσωπεῖον δη-
λουμένη ὑπαρξιακὴ πραγματικότης ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ὄρου πρό-
σωπον ἐξυπακουομένην, ἀκριβῶς διότι θεωρεῖται ὡς ἐν ἐπίπλασμα. Ἡ πλα-
σματικότης τοῦ προσωπεῖου εἶναι τὸ διαρκὲς ἄρηγμα τῆς ἀθνητικότητος
τοῦ προσώπου. Συμφώνως πρὸς τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ G. Gusdorf
(ὑποκαθιστῶντος ἐν προκειμένῳ τὸν ὄρον πρόσωπον διὰ τοῦ ὄρου ἄτομον,
μολονότι, ὡς ἐκ τῆς ἐννοιολογικῆς ἀναλύσεως τὴν ὁποῖαν τὸ κείμενον αὐτοῦ
ἐπιδέχεται, προκύπτει ὅτι ὁ δεύτερος ὄρος χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν σημασίαν
τοῦ πρώτου), τὸ προσωπεῖον δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ἄτομον ἢτοι
πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός τὸ ὁποῖον εἴμεθα, πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπαρξιν
ἡμῶν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἐκείνην τὴν φανταστικὴν ὑπαρξιν ἢ ὁποία ἐπιθυ-
μοῦμεν νὰ πείσωμεν τοὺς ἄλλους ὅτι ταυτίζεται πρὸς τὴν ἰδικὴν μας, ὅτι «εἶ-
ναι» ἢ ἰδικὴ μας, ὑπαρξιν ἢ ὁποία, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαδικασίας ἀπο-
κρυσταλλώσεώς της, μεταβαίνει πλέον ἐκ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ φανταστικοῦ εἰς
ἐπίπεδον ὀρισμένου βαθμοῦ πραγματικότητος⁹. Θὰ ἡδυνάμεθα, τηρουμένων
βεβαίως τῶν ἀναλογιῶν, νὰ παραβάσωμεν τὴν παρουσίαν ἑνὸς τοιούτου ὑπαρ-
ξιακοῦ γεγονότος πρὸς τὴν παρουσίαν ἑνὸς ἠλεκτρομαγνητικοῦ πεδίου τὸ ὁ-
ποῖον δύναται νὰ δημιουργηθῇ, ὑπὸ ὀρισμένους ὄρους, κατὰ τὴν βούλησιν
τοῦ ἐρευνητοῦ, ἀποφασίζοντος μάλιστα περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν θὰ διακόψῃ
τὴν συνέχειαν τῆς παρουσίας αὐτῆς, ἢ ταύτην, διακοπεῖσαν, θὰ ἐπανασυ-
στήσῃ περαιτέρω, καίτοι ἡ τοιαύτη διαδικασία δὲν δύναται νὰ ἀπαλείψῃ τὴν
προηγηθεῖσαν διακοπὴν. Ὁχι δὲ μόνον εἴμεθα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιθυμοῦμεν
νὰ πείσωμεν τοὺς ἄλλους ὅτι εἴμεθα, ἀλλὰ καὶ εὐχαρίστως καθιστάμεθα ἐκεῖνο
τὸ ὁποῖον οἱ ἄλλοι ἐπιθυμοῦν νὰ πείσουν ἡμᾶς ὅτι εἴμεθα¹⁰.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας δὲν ἀποτελεῖ παραδοξολογίαν τὸ ὑπὸ τοῦ
Gusdorf ὑποστηριζόμενον ὅτι, τελικῶς, ὑπεύθυνοι τοῦ προσωπεῖου τὸ ὁποῖον
φέρομεν δὲν εἴμεθα ἡμεῖς, ἀλλ' οἱ ἄλλοι, καθ' ὃ μέτρον τὸ ἀνθρώπινον κυρίως
περιβάλλον ἡμῶν συντελεῖ οὐσιωδῶς εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλῃ ἐφ' ἡμῶν τὸν ρόλον
τὸν ὁποῖον θὰ διαδραματίσωμεν ἐν τινι πεδίῳ διυποκειμενικῆς δραστηριό-
τητος¹¹. Οὕτως, ὄρος ἀναφορᾶς ὅσον καὶ κριτῆς τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως εἶ-
ναι ὁ ἄλλος, ὁ ἐναντι ἡμῶν ἰστάμενος καὶ καθορίζων, τρόπον τινά, τὴν ἐξω-
τερικὴν ἡμῶν συμπεριφορὰν ἀναγομένην εἰς «ἀστερισμόν» ἢ «ἀστερισμούς»
σχέσεων μεταξύ ἡμῶν καὶ ἐκείνου, μὲ τὴν ἰδικὴν μας ὀπωσδήποτε συναίνε-
σιν. Ἡ συναίνεσις ὅμως αὕτη κατοπτρίζει καὶ τὸ μέτρον τῆς ἡμετέρας εὐ-
θύνης ἐν τῇ ἀλλοιώσει τῆς ἀθνητικότητος τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν. Εἰς τὴν πρα-
γματικότητα ὑφίσταται συνάρτησις εὐθυγιῶν, ὅπως ὑφίσταται καὶ συνάρτη-

9. Πβ. G. Gusdorf, *La découverte de soi*, Paris, P.U.F., 1948, σ. 215.

10. Πβ. αὐτόθι. Πβ. καὶ K. Χριστοδούλου, ἐνθ' ἄν., ἰδία σ. 238.

11. Πβ. G. Gusdorf, μν. ἔργ., σ. 217.

σις προσωπείων, ἀφοῦ, ἐὰν οἱ ἄλλοι συντελοῦν εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλουν εἰς ἡμᾶς τὸ ὑφ' ἡμῶν ἐπιλεγόμενον προσωπεῖον, κατὰ τὸν αὐτὸν ἀσφαλῶς βαθμὸν συντελοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ἐπ' ἐκείνων ἐπιβολὴν τοῦ κατὰ περίπτωσιν ὑπ' αὐτῶν ἐπιλεγόμενου, εἰς τρόπον ὥστε αἱ διυποκειμενικαὶ σχέσεις νὰ δημιουργοῦν τὰς προϋποθέσεις διαμορφώσεως κακῶν συνειδήσεων ὀφειλομένων εἰς τὴν ἐκουσίαν ἀποδοχὴν τῆς ἀλλοιωτικῆς τοῦ προσώπου διεργασίας ἐκ μέρους αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπάρξεως ἣτις τοιουτοτρόπως παραιτεῖται τοῦ ἄλλως ἀναφαιρέτου ἀπ' αὐτῆς δικαιώματος τῆς ταυτότητος, ἀφοῦ τοῦ λοιποῦ ὑπόκειται εἰς ἄλλοτρίωσιν δυναμένην νὰ φθάσῃ μέχρι ἐσωτερικοῦ διχασμοῦ.

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἀφοροῦν εἰς τὴν μεταξὺ αὐθεντικῶς νοουμένου προσώπου καὶ ἐπικαλυπτικοῦ τῆς ὑπάρξεως προσωπεῖου διαπιστουμένην ἀντίθεσιν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀρκεῖ. Ὀντολογικὴ ὀλοκλήρωσις, «πλέον – εἶναι», δὲν νοεῖται εἰμὴ διὰ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἀτόμου εἰς τὸ πρόσωπον, λαμβανόμενον, μὲ τὴν σειρὰν του, ὡς ἔκφρασιν τῆς ὀλοκληρωμένης ὑπάρξεως¹². Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο, ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου χρήζει περαιτέρω διασαφήσεως ὄχι μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ πράγματος. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πρᾶγμα, τὸ πρόσωπον εἶναι ὄν ἔχον ἀναντιρρήτως συνείδησιν ἑαυτοῦ, συνεπῶς δὲ καὶ τὴν εὐθύνην τῶν πράξεών του, ὡς καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ αὐτεξουσίου τὸ ὅποῖον διέπει τὰς σχέσεις του πρὸς ἑαυτό¹³. Κατὰ ταῦτα, τὸ πρόσωπον εἶναι μίαν πνευματικὴν περισσότερο ἢ μίαν φυσικὴν μόνον ὄντοτης, ὡς εἶναι τὸ πρᾶγμα. Εἶναι δὲ ὄντοτης πνευματικὴ ἀκριβῶς λόγῳ τοῦ αὐτεξουσίου του καὶ τῆς εὐθύνης τὴν ὅποιαν τὸ τελευταῖον συνεπάγεται. Αὐτεξούσιον καὶ εὐθύνη διαφορίζουν λοιπὸν τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ πράγματος, τοῦτο δὲ ἐπειδὴ προϋποθέτουν μίαν ὀλοκλήρωσιν συνειδησιακὴν, πνευματικὴν, ὑπαρξιακὴν. Τὸ πρᾶγμα ὑπόκειται ἐνδεχομένως εἰς τινὰ διαδικασίαν γενετικὴν, εἷς τι γίγνεσθαι. Ὀντολογικὴ ὀλοκλήρωσις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ὡς γίγνεσθαι, ἀλλ' ὡς ἐμμονὴ τοῦ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦ, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνηται ἡ σταθερωτέρα διεξόδος αὐτοῦ εἰς τὰ μύχια του, ἢ πραγματοποίησις τῆς κατ' Ἀριστοτέλη ἐντελεχείας του. Ἡ ὀλοκλήρωσις αὕτη νοεῖται λογικῶς ὡς ἀμοιβαία ἐπίδρασις τοῦ πλάτους καὶ τοῦ βάθους τοῦ ὄντος, ἥτοι ὡς συνεχῆς παραμερισμὸς ὀλονὲν περισσοτέρων δυνατοτήτων, καὶ ὡς συνεχῆς ἐλευθέρωσις ἐκλογῆς σχημάτων

12. Πβ. E. Moutsopoulos, *L'être accompli, Les Etudes Philosophiques*, 1965, σσ. 3-13 (Τὸ ὀλοκληρωμένον ὄν, Παρνασσός, 1964, σσ. 97-109).

13. Ἡ ὑπὸ τοῦ Δικαίου διάκρισις φυσικῶν καὶ νομικῶν προσώπων αὐτὴν τὴν ἀποψιν τονίζει. Πράγματι, τὸ νομικὸν πρόσωπον εἶναι μίαν πλασματικὴν ὄντοτης τῆς ὁποίας τὸ ὑπεύθυνον ἀνάγεται εἰς πρόσωπα φυσικά. Πολλῶ μᾶλλον, τὸ νομικὸν πρόσωπον δυσκόλως θὰ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος φορεὺς πνεύματος.

συμπεριφορᾶς, ἐπιβεβαιωτικῶν τῆς ἤδη ὀρθωθείσης ὑπάρξεως, ἀλλὰ καὶ συλλήψεων τῆς συνειδησιακῆς ταυτότητος τοῦ ὄντος¹⁴.

Οὕτω μόνον δυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Lavelle διὰ τὸν ὅποιον τὸ πρόσωπον ἄλλο δὲν εἶναι ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα θεωρούμενον ὡς ἐλευθερία. Δεδομένου μάλιστα ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἢ τὸ πρόσωπον καθιστῶσα ὄν, ἢ παρέχουσα εἰς αὐτὸ συνεχῶς τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ εἶναι ὄν, δυνάμεθα ἔτι περαιτέρω ν' ἀντιληφθῶμεν τὴν ἀφοριστικὴν διαβεβαιώσιν τοῦ αὐτοῦ Lavelle, καθ' ἣν τὸ πρόσωπον εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα θεωρούμενον ὡς δυνατότης, μάλιστα δὲ ὡς αἰωνία μετάβασις ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖα εἶναι¹⁵. Ἡ μετάβασις αὕτη, ὡς εἶδομεν, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει θὰ ληφθῇ ὡς ἔκφρασις ἐνὸς γίνεσθαι, ἀλλ' ἀντιθέτως, ὡς ἔκφρασις μιᾶς ὄντολογικῆς ἐμμονῆς, ὡς ἀναζήτησις τοῦ «πλέον – εἶναι» τοῦ ὄντος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπίτευξις ὁλονὲν περισσοτέρας, ἐντονωτέρας καὶ ἰσχυροτέρας ταυτότητος τοῦ ὄντος πρὸς ἑαυτό. Ἡ δὲ ἐλευθερία μεθ' ἧς ἡ διαδικασία αὕτη ἐπιτελεῖται, ἢ μᾶλλον ἡ ἐλευθερία ἐντὸς τῆς ὁποίας ἢ ἐν λόγῳ διαδικασία λαμβάνει ὅλον αὐτῆς τὸ νόημα, δίδει καὶ τὸ μέτρον τῆς πληρότητος ἐκείνης, πληρότητος ὑπαρξιακῆς, ἧς ἡ συνείδησις ἐλέγχει τὴν αὐθεντικότητα.

Κατὰ πρῶτον ὅμως, καὶ κύριον, ὡς εἶδομεν, λόγον, ἢ ἔννοια τοῦ προσώπου νοεῖται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀτόμου. Βεβαίως, ἡ ἀντίθεσις αὕτη ἀρχῆθεν ἐπεσημάνθη ἐνταῦθα, πλὴν διηρηνύθη ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἐννοίας τοῦ ἀτόμου¹⁶. Νῦν θέλομεν χωρήσει εἰς τὴν διερεύνησιν αὐτῆς ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἀποψις λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς ψυχολογικὰς καὶ τὰς ἠθικὰς προεκτάσεις τοῦ προβλήματος, εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι διὰ τοῦ ὄρου πρόσωπον νοεῖται τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος¹⁷ ἢ ὁποία πρῶτον πᾶν ἄλλο ἢ ὡς κλειστή, ἦτοι ὡς περικεχαρακωμένη ἐντὸς τῶν αὐστηρῶς νοουμένων πλαισίων της, λαμβάνεται. Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ αὐτοδυναμία τῆς ὄντοτητος αὐτῆς, ὅπωςδήποτε αὐτονόητος, οὐδόλως ἐπηρεάζει τὴν ὑφ' ἡμῶν θεώρησιν της ὡς ὄντοτητος κατ' ἐξοχὴν ἀνοικτῆς, ἦτοι κατ' ἐξοχὴν δυναμικῶς ἀσκούσης τὴν ὑπαρξιακὴν αὐτῆς δραστηριότητα. Ὡς ἐκ τούτου σημασίαν ἔχει διὰ τὸν ἡμέτερον προβληματισμὸν ὄχι τὸ τί, ἀλλὰ τὸ «πρὸς τι», τοῦ ἐν λόγῳ ἀνοίγματος. Ἐνδεικτικῆς εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ μεταξὺ ἀτόμου καὶ προσώπου διάκρισις εἰς τὴν ὁποίαν

14. Πβ. E. Moutsopoulos, L' être accompli, ἔνθ' ἄν., σσ. 11-12. Τοῦ αὐτοῦ, L' accomplissement ontologique de l'homme, *Memorias del XIII Congreso Internacional de Filosofía*, Mexico, 1963, τ. 2., σσ. 271-273.

15. Πβ. L. Lavelle, *Traité des valeurs*, τ. 2, Paris, P.U.F., 1955, σσ. 461-462. Ἐπιβεβαιώσις τῆς συνδέσεως τοῦ ὠλοκληρωμένου ὄντος πρὸς τὸ ἀριστοτελικὸν πρόβλημα τῆς ἐννοίας τῆς ἐντελεχείας.

16. Πβ. ἄνω τ. (σσ. 180 κ. ἐξ.).

17. Ἡ ἔννοια τοῦ θείου προσώπου εἶναι καταφανῶς προβολὴ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρωπίνου.

προβαίνει ὁ J. Chevalier, καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν συμφώνως τὸ μὲν ἄτομον ἔχει τὸ τέλος αὐτοῦ ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ πρόσωπον ἔχει τέλη τὰ ὅποια ὑπερβαίνουν αὐτό¹⁸. Συγκεκριμένως, τὰ τέλη αὐτὰ δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἄλλα ἢ ἐκεῖνα τὰ ὅποια προσδιορίζονται ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, ἦτοι αὐτὰ ταῦτα τὰ ὀριακὰ πέρατα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ταυτιζόμενα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς λαμβανομένην. Κατὰ ταῦτα, τέλη ὑπερβαίνοντα τὸν ἀνθρώπου ὡς πρόσωπον εἶναι ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀνθρώποι, ὡς πρόσωπα ὡσαύτως νοούμενοι. Ἐνῶ δὲ εἶδομεν ὅτι, ὡς ὄν, ὁ ἀνθρώπος ὀλοκληροῦται ἐμβαθύνων εἰς ἑαυτόν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἐμβάθυνσις αὐτῆ νοεῖται ὡς ἐμβάθυνσις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὴν ὁποίαν τονίζουν καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἐγγυῶνται πάντα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα. Τὸ ἀνοιγμα λοιπὸν πρὸς τοὺς συναθρώπους ἀποτελεῖ τὴν ἀυτονόητον συνέπειαν τῆς ἐμβαθύνσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος εἰς τὴν φύσιν του, ἢ μᾶλλον τὴν ἀναγκαίαν συμπληρωματικὴν ὕψιν τῆς ἐμβαθύνσεως ταύτης. Κατ' ἀκολουθίαν, τὸ «πρὸς τι» τοῦ ἀνθρώπου εἶναι αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος ἐν τῇ ὀλοκληρωμένῃ αὐτοῦ μορφῇ, ἦτοι ὡς ἀνθρωπότητος καὶ ὡς συγκεκριμένη προσωπικότης ἐν ταῦτῳ λαμβανόμενος¹⁹.

Δεύτερον, ὡς πρόσωπον, ἡ ἀνθρωπίνη ὀντότης, δὲν νοεῖται εἰμῆ ὀργανικῶς ἐντεταγμένη εἰς μίαν κοινότητα προσώπων καὶ συνδεομένη πρὸς ἐν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν διὰ σαφῶς προσδιοριστῶν συναρτησιακῶν σχέσεων. Αἱ σχέσεις αὗται ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς συνεχοῦς διαμορφώσεως τῆς ὀλοκληρωσιακῆς πορείας τῆς ὀντότητος ταύτης. Πέρα προσωπειακῶν διαθέσεων καὶ δεσμεύσεων, ἡ ἐλευθερία τοῦ προσώπου ἐξασφαλίζεται κατὰ διάρκειαν ὡς ἐκ τῆς δυνατότητος ἰσχυροποίησεως τῶν ὡς ἄνω σχέσεων. Οὕτω γίνεται περισσότερο κατανοητὴ ἡ ἀποψις τοῦ J. Chevalier, καθ' ἣν τὸ οὐσιῶδες τοῦ προσώπου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἄτομον, δὲν εἶναι τὸ ἐγώ, ἀλλὰ ὁ ἄλλος.

Πράγματι, ἐὰν μία διαλεκτικὴ ἦτο ὀπωσδήποτε ἀναγκαία ἐνταῦθα, αὕτη θὰ ἦτο ὀπωσδήποτε ἡ διαλεκτικὴ τοῦ «ἐγώ» καὶ τοῦ «σύ», ἐν τῇ ὁποίᾳ θὰ καθίστατο προφανῆς ἡ ἔναντι τοῦ «σύ» διαφοριστικὴ πορεία τοῦ «ἐγώ», καθ' ὃ μέτρον ἐμβαθύνσις εἰς τὴν αὐθεντικότητα τῆς ὑπάρξεως εἶναι εὐχερέστερον δυνατὴ χάρις εἰς προηγουμένην, ἀρνητικὴν ἔναντι τοῦ «σύ», στάσιν τῆς συνειδήσεως. Διὰ τοῦ διαφορισμοῦ τούτου ἐπιτυγχάνεται μία διασφάλισις τῆς ἰδιοτυπίας τοῦ προσώπου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τοῦ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς φύσεως αὐτοῦ ἀναγκαίου ἀνοιγματος, ἀκριβῶς διότι διαφορισμὸς καὶ ἰδιοτυπία δὲν νοῦνται ἐνταῦθα εἰμῆ ὡς ὀφειλόμενα εἰς τὰς συσχετιστικὰς συνδέσεις μεταξὺ τοῦ ἐκάστοτε θεωρουμένου προσώπου καὶ ὄλων τῶν ἄλλων προσώπων πρὸς τὰ ὅποια τοῦτο συναρτᾶται, προσώπων τὰ ὅποια τοσοῦτον ἰσχυ-

18. Πβ. J. Chevalier, *La vie morale et l'au-delà*, Paris, Flammarion (Bibliothèque de Philosophie Scientifique), σ. 85.

19. Πβ. καὶ αὐτόθι, σ. 103.

ρότερον αναδεικνύουν τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνου ὅσον εὐρύτερον κύκλον σχηματίζουν, ὅσον δηλαδή περισσότερον, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς των, περιλαμβάνουν (ἢ τείνουν νὰ περιλάβουν) ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα.

Τρίτον, αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός τῆς ὁλοκληρώσεως τοῦ ὄντος ἐν συναρτήσῃ πρὸς τὴν κοινότητα εἰς ἣν τὸ πρόσωπον εὐρῆται ἐντεταγμένον, καὶ μέσῳ τῆς γενικότητος τοῦ «σύ», τὴν ὁποίαν ἡ καθ' ὄριον διευρυνθεῖσα κοινότης αὕτη ἐκφράζει, καθίσταται πραγματικότης ἀντικειμενικῆ χάρις εἰς τὴν ἐξιδανίκευσιν τοῦ πρὸς ὃν ὄρου τῆς διαφοριστικῆς πορείας, χάρις δηλαδή εἰς τὴν ἀναγωγὴν τοῦ «σύ», νοουμένου ὄχι πλέον ὡς ἄλλου, ἀλλ' ὡς ἀξιακοῦ ὄριου, εἰς ἰδανικὸν πρὸς τὸ ὁποῖον τὸ πρόσωπον διατελεῖ συνεχῶς προσανατολισμένον²⁰. Ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης ὑπαρξιακῶς ὁλοκληροῦται μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως χαρισθῆ εἰς τὸ «σύ» διὰ τινος ἀγάπης ἀπηλλαγμένης παντὸς συμφέροντος²¹. Οὐσιαστικῶς, ἡ χαριστήριος αὕτη πράξις ἡμῶν αὐτῶν εἶναι ἡ κύρωσις τῆς ἐξαντικειμενίσεως ἡμῶν ὑπὸ μορφήν ἀξίας. Ἡ πορεία τοῦ ὁλοκληρουμένου ὄντος ἀπὸ τοῦ λογικοῦ ἐπιπέδου εἰς τὸ ὄντολογικὸν καὶ εἰς τὸ ἀξιολογικὸν ἐπίπεδον ἐπισφραγίζει τὴν ἄρνησιν τοῦ γίνεσθαι εἰς τὴν ὁποίαν προηγουμένως κατελήξαμεν. Τὸ πρόσωπον δὲν εἶναι ἰδέα, ὑπαρξίς καὶ ἀξία διαδοχικῶς, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ, ἕκαστον δὲ τούτων ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν αὐτοῦ διάστασιν ἀχώριστον ἀπὸ τῶν ἄλλων.

Ὁλοκληρούμενον, τὸ πρόσωπον καθίσταται αὐταξία δυναμένη νὰ ἀποδεσμευθῆ ἀφ' ἑαυτῆς ἢ, διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν διάφορον ἔκφρασιν, ν' ἀποσυγκεντρωθῆ ἵνα καταστῆ διαθέσιμον εἰς τὸν ἄλλον²². Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, τὰ πάντα συμβαίνουν ἐνταῦθα ὡς καὶ προκειμένου περὶ σώματος τοῦ ὁποίου ἡ ταχύτης ἐγγίζει τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός : ἡ μᾶζα αὐτοῦ μηδενίζεται. Οὕτω καὶ κατὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ ὄντος (ἦτοι τοῦ προσώπου) τοῦτο ἐγγίζει τὸ ὄριον τῆς αὐταξίας, ἐνῶ συγχρόνως, ἕνεκα τούτου ἀκριβῶς, δὲν ἔχει πλέον λόγον νὰ ὑπάρχη καθ' ἑαυτό, κεχωρισμένως· εἶναι διαθέσιμον εἰς πάντας, ἀποκτᾷ οἰκουμενικότητα, ἀποβλέπει εἰς πάντας. Ἡ προσωποκρατία τοῦ Mounier τοποθετεῖ τὴν ὑπαρξίν τοῦ προσώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἄλλων (λογικῶς τούλάχιστον) πρὸ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καθ' ἑαυτό. «Τὸ πρόσωπον δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ ἡμεῖς τὸ ὁποῖον τὸ στηρίζει καὶ τὸ τρέφει, ἀλλὰ πρὸς τὸ τίς τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνεύθυνον καὶ τυραννικόν... Ἐξ ὄλων τῶν πραγματικότητων τοῦ σύμπαντος εἶναι ἡ μόνη ἢ ὁποία ὑπόκειται πρᾶγματι εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ ἡ ὁποία ὑπάρχει πρὸς τὸν ἄλλον καὶ

20. Πβ. Ε. Μουτσοπούλου, Ἡ ἐξαντικειμένσις τῆς συνειδησιακῆς προθετικότητος. Πρὸς μίαν φαινομενολογίαν τῶν ἀξιών, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1967, σσ. 461-539, ἰδίᾳ §§ 34 κ. ἐξ., σσ. 528 κ. ἐξ.

21. Πβ. J. Chevalier, ἔνθ' ἄν.

22. Πβ. Ε. Mounier, *Le personnalisme*, Paris, P.U.F., 1949, σσ. 37-42.

ἐν τὸς τοῦ ἄλλου, πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἐν τὸς τοῦ κόσμου, πρὶν ἢ ὑπάρξῃ καθ' ἑαυτήν»²³. Δι' ἡμᾶς, ἀντιθέτως, μόνον ὡς αὐταξία τὸ ὀλοκληρωμένον ὄν, τὸ πρόσωπον ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἀνθήσει, εἶναι δυνατὸν, μηδενιζομένης τῆς συσπειρωτικῆς αὐτοῦ τάσεως, ν' ἀποβῇ τὸ οἰκουμενικὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξαπλοῦται ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος λαμβανομένης ὡς ὑπαρξιακοῦ ἰδανικοῦ, ἐφ' ἧς καὶ ἐξαντικειμενίζεται.

Ἡ προσωποκρατία θεμελιούται πράγματι ἐπὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἀτόμου καὶ προσώπου. Ἦδη βεβαίως ὁ Renouvier²⁴ χρησιμοποιοῦν πρῶτος τὸν ὄρον, ἐπεδίωκε νὰ δηλώσῃ δι' αὐτοῦ μίαν ἄκρως ὑποκειμενιστικὴν ἄποψιν εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος, ἄλλωστε, προσεχώρει, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν κέντρον τοῦ κόσμου καθίστατο ἡ συνείδησις ὡς συνείδησις τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ καὶ ὡς συνείδησις αὐστηρῶς προσωπικῆ, ἥτοι ὡς συνείδησις μιᾶς ἠθικῆς κυρίως ὀντότητος. Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἡ μετάβασις εἰς μίαν καθαρῶς ἠθικὴν σύλληψιν τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου, ὡς ταύτην ἀντιλαμβάνεται ὁ Mounier, εἶναι πλέον ἢ ὀμαλή. Διὰ τὸν Mounier, συγκεκριμένως, ἡ πρώτη φροντίς τοῦ ἀτομικισμοῦ συνίσταται εἰς τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ἀτόμου εἰς ἑαυτό, ἐνῶ τῆς προσωποκρατίας, εἰς τὴν ἀποκέντρωσιν αὐτοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ, προκειμένου τοῦτο νὰ ἐγκατασταθῇ ἐντὸς τῶν ἀνοιχτῶν προοπτικῶν τοῦ προσώπου²⁵, ἥτοι εἰς τὸ νὰ μεταβάλλῃ διάθεσιν καὶ φορὰν δραστηριότητος. Ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Kant ἀξιούμενον σεβασμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦ Max Scheler τὴν βασικῶς προσωποκρατικὴν²⁶ θεωρίαν περὶ τοῦ συγκεκριμένου προσώπου νοουμένου ὡς κέντρου ἔλξεως ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπάρξεως ἀξιακῆς, συγχρόνως, ὡς ὑπαρχούσης ἀξίας²⁷ δηλαδή, ἡ ἄποψις τοῦ Mounier ὑπογραμίζει τὴν κεντρικὴν θεώρησιν τοῦ προσώπου. Ὡστόσο, περισσότερο ἢ («κέντρον ἔλξεως»), τὸ ἀξιακῶς νοούμενον πρόσωπον ἀποβαίνει, καθ' ἡμᾶς, («κέντρον ἀκτινοβολίας»), ὡς ἐκ τούτου δέ, ὑποκειται εἰς ἀνάλωσιν²⁸ ἥτις, κατὰ τινα περιέργως ἐκδηλουμένην ἀντινομίαν, ὀλοκληρώνει τὴν καταξίωσίν του.

23. Πβ. Τοῦ αὐτοῦ, *Q u' est-ce que le personnalisme?*, Paris, Seuil, 1947, σ. 52.

24. Πβ. Τοῦ αὐτοῦ, *Le personnalisme*, σ. 37.

25. Πβ. αὐτόθι.

26. Πβ. Kant, *Krit. der prakt. Vernunft*, § 7.

27. Πβ. Max Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materielle Wertethik*, Hale, Niemeyer, β' ἔκδ., 1921, σσ. 313 κ. ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, *Wesen und Formen der Sympathie*, Bonn, Cohen, 1923, σσ. 35 κ. ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1928, σσ. 27 κ. ἐξ. Πβ. Ε. Μουτσοπούλου, 'Ἡ ἐξαντικειμενισμός...', ἐν θ' ἀ ν., §§ 19-20.

28. Πβ. Ε. Μουτσοπούλου, *La conscience de l'espace*, *Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines d' Aix*, 1969, σ. 317.

Ὅπως δὴ ποτε, ἡ δυσίτικὴ διάκρισις ἀτόμου καὶ προσώπου, ὅσον καὶ ἂν ὑποκρύπτει μίαν διαχωριστικὴν τομὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐννοιῶν, δὲν δύναται νὰ ἐπικαλύψῃ τὴν ἀξιολογικὴν αὐτῶν σχέσιν, καθ' ὃ τοῦλάχιστον μέτρον αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἀτομικότης καὶ προσωπικότης, κατ' οὐσίαν, δὲν ἀποτελοῦν πραγματικότητος οὐχὶ ἀναγωγίμους πρὸς ἀλλήλας. Ὑπάρχει μία ὄντολογικὴ ὑστερότης κατηγορητέα εἰς τὸ πρόσωπον, ἡ ὁποία καὶ προϋποθέτει τὴν ἐκ τοῦ ἀτόμου ἀπορροὴν αὐτοῦ. Ἡ πρὸς ἄλλα λοιπὸν ἀναγωγὴ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ προσώπου εἶναι καὶ ὄντολογικῶς, ὅχι μόνον ὑπάρξιακῶς, δεδομένη. Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν προσωπικὴν ἀποψιν, τὸ πρόσωπον θεωροῦμεν ὡς ἐξαντικειμενιζόμενον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ ἀναλίσκεται. Πρὸ πολλῶν ἤδη, βεβαίως, ἐτῶν ὁ E. Borne εἶχε παρατηρήσει ὅτι τὸ νὰ ἐπιζητῶμεν ν' ἀναπτύξωμεν ἐν ἡμῖν τὸ πρόσωπόν μας οὔτε εἶναι οὔτε δύναται, ἀλλ' οὔτε καὶ πρέπει καὶ νὰ εἶναι ταυτόσημον πρὸς τὸ νὰ ἐπιζητῶμεν νὰ καταστρέψωμεν τὴν ἡμετέραν ἀτομικότητα, ἀλλ' ὅτι ἀντιθέτως, εἶναι ταυτόσημον πρὸς τὸ νὰ ἐπιδιώκωμεν νὰ τακτοποιήσωμεν ταύτην ἐντάσσοντες αὐτὴν εἰς ὄρισμένον σύνολον²⁹. Ὅθ' ἡδυνάμεθα ὁμως ἐνταῦθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἐννοιαν τῆς τακτοποιήσεως ὡς συνώνυμον πρὸς τὴν τῆς ἐπιβεβαιώσεως τῆς ὑπάρξεως, διὰ τῆς στηρίξεως ταύτης ἐπὶ τινος πραγματικότητος ἐν τῇ ὁποίᾳ διεισδύει αὕτη, ἴνα, δι' ἐκείνης, ἀποκτήσῃ τὴν οἰκουμενικότητα καὶ τὴν ἐνεργητικότητα ὧν ἔχει ἀνάγκην προκειμένου ν' ἀποδειχθῇ τὸ αὐταξιακόν της καταστατικόν. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην φαίνεται νὰ διευκολύνῃ ἡ ἀποψὶς τοῦ G. Gusdorf, καθ' ἣν τὸ πρόσωπον ἔχει συνείδησιν τοῦ ὅτι τὸ «ἐγώ» του μόνον ἐντὸς τοῦ «ἡμεῖς» δύναται νὰ πραγματωθῇ³⁰.

Ἐὰν τὸ πρόσωπον νοηθῇ ὡς ὀντότης ὑπεύθυνος τῶν πράξεων της, τότε, κατὰ λογικὴν συνέπειαν, θὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἐλεύθερον. Τοῦτο διευκολύνει ἡμᾶς ὅπως κατανοήσωμεν διατί ἡ ἐννοια τοῦ Θεοῦ, φιλοσοφικῶς μὲν ἰδιαιτέρως, δογματικῶς δὲ κατ' ἀποκλειστικότητα, προεβλήθη ὡς πρόσωπον καθά, προκειμένου περὶ τῆς δευτέρας περιπτώσεως, τονίζει ὁ Lavelle³¹. Τοῦτο συμβαίνει, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τὸ πρόσωπον σημαίνει, διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιολογοῦσαν διανόησιν, τὸ ὕψιστον ἐκεῖνο σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ ἡ αὐτοσυνειδησία, συνεπῶς δὲ καὶ ἡ ἐλευθερία, ἥτοι τὸ σημεῖον πέρα τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ νοήσῃ ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ καταστῇ δημιουργὸς τόσον ἑαυτοῦ ὅσον καὶ τῆς ἐν τῷ κό-

29. Πβ. E. Borne, ἐν *Annales de l'École des Hautes Etudes de Gand*, 1939, σ. 243.

30. Πβ. G. Gusdorf, *Traité de l'existence morale*, Paris, A. Colin, 1949, σ. 380.

31. Πβ. L. Lavelle, μ.ν. ἐργ., τ. 2., σ. 484.

σμη παρουσίας του. Εἰς τὸν ἀνωτέρω λόγον θὰ ἦτο ἐπιτρεπτόν νὰ προστεθῆ καὶ ἕτερος δι' ὃν ὁ Θεὸς προεβλήθη ὡς πρόσωπον: πράγματι, ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις, συνείδησις προσωπική, μόνον μὲ πρόσωπα καὶ ὄχι μὲ πράγματα θὰ ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ σχέσεις ὑπευθύνους. Ἡ εὐθύνη εἶναι ἀκριβῶς ὁ ὅρος ὁ διέπων πᾶσαν σχέσιν προσωπικὴν, αὐτὴ δὲ καὶ καταξιώνει τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ λογικὴ ἀνάλυσις θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν διάκρισιν ἐνὸς ψυχολογικοῦ πεδίου ἐφ' οὗ ν' ἀξιολογῶνται ὀρισμένοι ἰδιότυποι καὶ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸ προσωπικαὶ δραστηριότητες, ἀλλὰ καὶ ὀρισμένοι μεθοδολογικαὶ θεωρήσεις ψυχολογικῆς ἐρεῦνης. Οὕτω, ὑπάρχει μία ψυχολογία τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ψυχολογίαν εἰς πρῶτον πρόσωπον, καὶ ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν οἰκοδόμησιν θεωριῶν ψυχολογικῶν θεμελιουμένων ἐπὶ τῆς μεθόδου τῆς αὐτοπαρατηρήσεως — τῆς κατ' ἐξοχὴν «ψυχολογικῆς», ὡς ἀπεκλήθη³², μεθόδου—, ὅπως ἄλλωστε ὑπάρχει καὶ μία ψυχολογία τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ψυχολογίαν εἰς τρίτον πρόσωπον, καὶ ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὰς σαφῶς ἀντικειμενοκρατικὰς θεωρίας αἵτινες ἔχουν οἰκοδομηθῆ ἐπὶ τῇ βάσει μεθόδων ἑτεροπαρατηρησιακῶν, ὡς εἶναι λ.χ. αἱ θεωρίαὶ αἱ προκύψασαι ἐκ τῆς χρήσεως τῶν μεθόδων εἰς ἃς κατέφυγεν ἡ ψυχολογία τῆς συμπεριφορᾶς κ.ο.κ. Ἡ αὐτὴ λογικὴ ἀνάλυσις θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ καὶ εἰς τὴν διάκρισιν ἐνὸς πεδίου πραξιακοῦ ἐφ' οὗ ν' ἀξιοποιῆται μία πολυεδρική σύλληψις τῆς ἠθικῆς. Οὕτω ἡ ἐκ παραδόσεως ἠθικὴ διανόησις εἶναι ἠθικὴ εἰς τρίτον πρόσωπον καθ' ὃ μέτρον συνιστᾶ ἓνα κώδικα ὑποχρεώσεων. Ἀντιθέτως, πᾶσα ἠθικὴ εἰς πρῶτον πρόσωπον ἀποτελεῖ ὑποκειμενικῆς στηρίξεως εὐπλαστον ὄρθωμα τὸ ὁποῖον ἀναθέτει εἰς ἕκαστον ἐγὼ τὴν φροντίδα ὅπως καθορίξῃ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ συμπεριφορὰν κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν εἰς δεῦτερον πρόσωπον, αὕτη ὀργανοῦται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιολογικῶν προεκτάσεων τοῦ «σὺ» θεωρουμένου ὡς ὑπαρξιακῆς προεκτάσεως τοῦ «ἐγώ». Διὰ τῆς πλαγίας ταύτης ὁδοῦ συναντῶμεν καὶ πάλιν τὸ καθαρῶς ὄντολογικὸν πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀρχῆθεν ἐθέσαμεν, ἰδίᾳ δὲ τὴν μεταφυσικὴν αὐτοῦ διάστασιν τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξιακὴ εἶναι τὸ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα. Πράγματι, μεταφυσικῶς, ὡς πρόσωπον νοεῖται μία ἔλλογος ὄντοτης ὡς ὅτι δυνάται νὰ ἐρευνηθῆ ὑπὸ τὸ πρῖσμα οὐσιακῆς θεωρήσεως, ἥτοι ὡς οὐσία. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ὡς πρόσωπον νοεῖται μία ὑποστασιακὴ πραγματικότης ἐπικαλυπτομένη ὑπὸ τῶν παντοίων μορφῶν τοῦ ὀργανικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου. Τὸν ἐγκυρότερον ὀρισμὸν τῆς τοιαύτης περὶ προσώπου ἀντιλήψεως παρέχει ἤδη ὁ Βοήθιος ὅστις τὸ πρόσωπον ταυτίζει πρὸς τὴν ἀτομικὴν οὐσίαν, ἐπιμένει ἕμως προκειμένου ὁ αὐτισμὸς οὗτος νὰ ἔχῃ νόημα, ἐπὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως, ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ «ἐλλόγου» ἀποδίδηται εἰς τὴν

32. Πβ. J. G. F. Ravaisson - Mollien, *La philosophie en France au XIXe siècle* (1868), γ' ἐκδ., Paris, Hachette, 1889, σσ. 21-22.

έννοιαν τοῦ ἀτόμου οὕτω συνοριζομένην ὡς ἀτομικὴν οὐσίαν³³.

Ὡς ἀντικειμενικὴ ἐπιβεβαίωσις τοῦ προσώπου δύναται νὰ θεωρηθῇ, ἐπὶ ἐπιπέδου χαρακτηριστολογικοῦ ὅσον καὶ ὑπαρξιακοῦ, ἢ προσωπικότης. Πράγματι, ἡ προσωπικότης δὲν διαμορφοῦται τόσον, ὅσον ἐπιβεβαιουῦται. Λί ἐκαστοτε διαπιστούμεναι εἰς μίαν ἀνθρωπίνην ομάδα ἡγετικάι φυσιογνωμίαι δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι προετοιμάζονται. Ἀντιθέτως, εἶναι δεδομένον, ὅτι ἀναδεικνύονται ἐκ τῶν περιστάσεων πρὸς τὰς ὁποίας ἔχουν ν' ἀνταπεξέλθουν αἱ ἀνθρώπιναι συνειδήσεις, εἶναι δὲ πάντως συγνάκις ὄχι αἱ διαφαινόμεναι ἐκ τῶν προτέρων ὡς ἰσχυραί, ἀλλ' αἱ ἀντέχουσαι εἰς τὸ βάπτισμα τῶν δοκιμασιῶν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ προσωπικότης δὲν κατασκευάζεται τεχνητῶς· εἶναι δημιουργήματα βιωμάτων. Ἡ ἡγετικὴ φυσιογνωμία εἶναι γεγονός καὶ ὄχι πρότυπον συμπεριφορᾶς πρὸς διαμόρφωσιν, ἡ δὲ προσωπικότης, ὡς τύπος ὁλοκληρώσεως, εἶναι, ἐν πολλοῖς, μορφή τῆς βουλευτικῆς δραστηριότητος, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Ravaisson³⁴, ἀκριβέστερον δὲ ἴσως, τῆς εὐψυχίας, ἥτοι τῆς ψυχικῆς δυνάμεως, ὀρηκτικῶς ἐπιβεβαιούσης τὴν οἰκουμενικὴν κλησιν τοῦ προσώπου. Πρὸς τὴν ἐν γένει έννοιαν τῆς προσωπικότητος, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν ἐξάιρεσιν, τὴν ἔξαρσιν καὶ τὴν δύναμιν, ἡ ἀμερικανικὴ κοινωνιολογικὴ σχολή, διὰ τοῦ A. Kardiner, ἀντέταξε τὴν έννοιαν τῆς «βασικῆς προσωπικότητος»³⁵ νοουμένης ὡς ἰδιαιτέρας ψυχολογικῆς συγκροτήσεως προσδιαζούσης εἰς τὰ μέλη μιᾶς δεδομένης κοινωνίας, ἐκδηλουμένης δὲ δι' ἐνὸς ὀρισμένου τρόπου, ὕφους ἢ καὶ ἤθους βίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ καθ' ἕκαστον ἄτομα ἄδουν τὴν ἰδίαν αὐτῶν παραλλαγὴν.

Ἄν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος εἶναι ἡ μοναδικότης, ἡ ἐσωτερικότης καὶ ἡ αὐτονομία, ἀντιστοίχως ἀναγόμενα εἰς τὴν ὑπαρξιν, εἰς τὴν συνειδησιν καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τοῦ προσώπου ἡ ἰσχὺς καθιεροῦται χάρις οὐ μόνον εἰς ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ, κατ' ἀνάγκην, εἰς τὴν ἀνοικτὴν τῆς ὄντότητος διάθεσιν. Μόνον οὕτω τὸ πρόσωπον καθίσταται ἡ πλέον ἀνεπτυγμένη καὶ ἀνοῦσα μορφή μιᾶς ὄντότητος ἡ ὁποία ἀποβαίνει τὸ ὀλοκληρώμα τῆς ἀτομικῆς ὑπάρξεως, μία ὑπαρξις ἀσυγκρίτως καθαρὰ, ὡς ἐκ τοῦ πρὸς τὰς ἄλλας ὑπάρξεις αὐθεντικοῦ της συνδέσμου ἐξ οὗ ἐνισχύεται ἡ αὐτονομία ὅσον ἡ καθολικότης αὐτῆς. Ἀντί, ὡς ἤθελεν ὁ Renouvier,³⁶ μία τοιαύτη ὑπαρξις, ἀπὸ διακεκριμένης, ν' ἀποβαίνῃ κεχωρισμένη, αὕτη ἐπιβάλλεται τόσον ἀφ' ἑαυτῆς, ὅσον καὶ διὰ τοῦ ἐναγκαλισμοῦ τὸν ὁποῖον ἀφίσταται νὰ δεχθῇ ἐκ μέρους τοῦ καθολικοῦ, ὀλοκληρώνει δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ὄντότητα διὰ τῆς ὀλοκληρώσεως τὴν ὁποίαν προσφέρει εἰς ἐκεῖνο.

33. Πβ. Boëthius, De duabus naturis, III: «Persona est rationalis naturae individua substantia».

34. Πβ. Ch. Renouvier, De l'habitude, σ. 23.

35. Πβ. A. Kardiner, The Psychological Frontiers of Society (ἔκδ.), New York, Columbia Univ. Press, 1946.

36. Πβ. Ch. Renouvier, ξ' v' ἀ ν.